קדושים ב

א. אויפן פסוק[1] „ואהבת לרעך כמוך" ברענגט רש"י דעם מאמר פון רבי עקיבא (אין תורת כהנים[2]) „זה כלל גדול בתורה".

מפרשים[3] זיינען מבאר, אז ר' עקיבא וויל אַרויסברענגען די גרויסקייט פון דער מצוה — אז דאָס איז אַן ענין כללי אין גאַנץ תורה, ווי דער מאמר הידוע פון הלל[4] „דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושא הוא".

דאָרף מען פאַרשטיין: פירוש רש"י על התורה איז, כפשוטו, ניט אַ מוסר־ספר אויף צו מעורר זיין אידן צו קיום המצות, נאָר — ווי רש"י אַליין[5] גיט אַרויס דעם כלל — „ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא",

[פון פירוש רש"י קען מען (ובמילא — דאָרף מען) אַרויסנעמען „ענינים מופלאים"[6] אין אַלע חלקי התורה (ביז אפילו רזין דאורייתא, יינה של תורה[7]), כולל בפרט ענינים הנוגעים אין הנהגה בפועל פון יעדערן און — יעדער טאָג

— אַבער לכל לראש איז יעדער וואָרט אין פרש"י נויטיק — כדי צו פאַרשטיין פשוטו של מקרא]:

ועפ"ז — וואָס איז די שוועריקייט דאָ אין פסוק, וואָס ווערט פאַרענטפערט מיטן מאמר „ואהבת לרעך כמוך . . זה כלל גדול בתורה"?

אויך דאָרף מען פאַרשטיין וואָס רש"י איז מעתיק דעם שם בעל המאמר — ר' עקיבא — וואָס רש"י טוט עס נאָר דאָן ווען דאָס איז מוסיף אין הבנת הפירוש[8] (ווי געוויינלעך פיל מאָל).

ב. עס איז דאָ אַן אויסדרוק[9] „הקושיא טוב והתירוץ פשוט" — און אַזוי איז דאָס בענינו:

לערנענדיק דעם פסוק „ואהבת לרעך כמוך" — אַז די אהבה צו אַ צווייטן אידן דאָרף זיין „כמוך", ווי די אהבה צו זיך אַליין — שטעלט זיך גלייך אַ שאלה פשוטה: וואָס דאָרף מען האָבן באַזונדער ציווי[10] אויף גנבה, גזלה, „לא תקום" וכו' וכו' (די מערסטע מצות שבין אדם לחבירו) —

ווען מ'איז מקיים די מצוה פון „ואהבת לרעך כמוך" כדבעי, ווערט מען במילא זיין אויסגעהיט פון טאָן שלעכטס אַ צווייטן אידן, ואדרבה — מ'ווערט זוכה צו טאָן מיט אים טוב וחסד (און נאָכ־

1) פרשתנו יט, יח.

2) עה"פ. ירושלמי נדרים פ"ט ה"ד. ב"ר פכ"ד, ז. — ולהעיר ממאמר בן עזאי (תו"כ וירושלמי שם. ב"ר שם בשינוי לשון) „זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול מזה" — ראה מפרשים במקומות הנ"ל. נתבאר (ע"ד החסידות) באוה"ת בראשית כרך ג' תקצא, א־ב.

3) ראה ריב"א, רא"ם, ס' הזכרון, שפ"ח ועוד — לרש"י כאן.

4) שבת לא, א. וראה חדא"ג מהרש"א שם.

5) בראשית ג, ח. שם, כד. ובכ"מ.

6) של"ה במס' שבועות שלו (קפא, א).

7) היום יום ע' כד.

8) וצע"ג בתי' המשכיל לדוד כאן (ראה לקמן הערה 47).

9) לקו"ת נצבים נג, סע"ג („ואמר (אדה"ז) שהתירוץ פשוט והקושיא טוב").

10) ואף ש„הרבה מצות בתורה נאמרו ונכפלו כו' לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם" (פרש"י תשא לד, כג. ועד"ז בפרש"י צו ו, ו. שמיני יא, ג. שם, מד. אמור כג, לא. ועוד) — הרי „כל היכא דאיכא למדרש דרשינן ולא מוקמינן בלאוי יתירי" (פסחים כג, ריש ע"ב). ופשוט דכ"ה גם ע"ד הפשט. וראה פרש"י משפטים כג, יט (ותשא לד, כו) ועוד.

מער —) איז דער זעלבער מאָס וואָס מען וויל עס פאָר זיך אַליין („כמוך")[11]?

וועלכע דאָס באַוואָרענט דורך ברענגען אַז „ואהבת לרעך כמוך . . זה כלל גדול בתורה", וואָס מיינט בפשטות: „ואהבת לרעך כמוך" איז אַ כלל וואָס, ווי יעדער כלל, האָט ער אין זיך כו"כ פרטים, וואָס דאָס זיינען די אַלע ציווים הנ"ל; און דערפאַר שטייען אין תורה די אַלע מצות, ווי מען געפינט[12] כמה פעמים[13], אַז דער פסוק זאָגט סיי דעם כלל און סיי אויך די פרטים (אפילו — המובנים מעצמם).

מען קען דאָך אַבער פרעגן: במה דברים אמורים, ווען די פרטים פון דעם כלל ווערן אויסגערעכנט בסמיכות צום כלל[14], אַבער בנדו"ד זיינען דאָך כו"כ פרטים פאַנאַנדערגעשפרייט אין כו"כ מקומות בתורה — היינט ווי איז מתאים צו זאָגן אַז די אַלע ציווּיים שטייען דער־פאַר וואָס זיי זיינען פרטים פון כלל שבמקום אחר ורחוק „ואהבת לרעך כמוך"?

באַוואָרנט עס רש"י דורך זאָגן, אַז דאָס איז (ניט סתם אַ כלל, נאָר) אַ „כלל גדול בתורה": דאָס וואָס פרטים שטייען בסמיכות צום כלל איז נאָר בא סתם אַ כלל. וויבאַלד אַבער אַז „ואהבת לרעך כמוך" איז אַ „כלל גדול" וואָס איז כולל אַ ריבוי פרטים (צווישן זיי אויך אַזעלכע פרטים וואָס זיינען „כללים") און דאָס איז בתורה — גאַנץ תורה — בא אַזאַ כלל איז ניט מוכרח און נאָכמער — ניט שייך אַז אַלע פרטים זאָלן שטייען בסמיכות צום כלל.

ג. וצריך להבין — ע"ד[15] קושיא הידועה[16]: ווי איז שייך אַ ציווי אויף אַ מדה שבלב? אַ מענטש איז אַ בעה"ב אויף זיינע מעשים, אָבער ניט יעדערער קען אויפמאַכן אַ הרגש, אַ מדה אין האַרצן — היינט ווי קען מען אָנזאָגן יעדער אידן אַז ער זאָל האָבן אהבה אין האַרצן צו אַ צווייטן אידן, און נאָכמער: צו יעדער אידן [וואָרום ע"ד הפשט, איז

---

11) ראה — ע"ד ההלכה — חינוך מצוה רמג. רמב"ם הל' אבל רפי"ד. סהמ"צ שלו שורש ב. ולהעיר מהשקו"ט ברי"פ פערלא לסהמ"צ רס"ג מ"ע יט (קמב, ג ואילך).

12) בציווים ולא רק בסיפור מאורעות כמו במשכן וכליו הבאתם וכו'. וראה פרש"י ר"פ בהר.

13) גם לעיל — לדוגמא: משפטים כב, ח.

14) וגם ע"ד ההלכה — ראה פסחים ו, ב. וש"נ. ולהעיר מרש"י בראשית ב, ח (אלא ששם אינו מובן מעצמו כלל).

15) ע"ד הפשט אינה קושיא (כ"כ), שהרי מתוכן (ועיקר) החינוך דהבן חמש למקרא (וגם — קודם לגיל זה): אהבת הוריו ובנ"א בכלל, אהבת השם, אהבת התומ"צ וכו'.

16) בנוגע לאהבת ה'• (ראה ס' הערכים־חב"ד בערכו בתחלתו, וש"נ).

ואהבת את ה"א (ואתחנן ו, ה) — מפורש בכתוב עצמו הטעם (והדרך לבוא) לאהבתו — (ע"י שיתבונן ש)„ה' (הוא) אלקיך" (שהוציאו מארץ מצרים וגו' — ולהעיר מפרש"י עה"פ יתרו כ, ב),

משא"כ בנדו"ד שסתם בקרא „ואהבת לרעך כמוך" מבלי לפרש טעם והסברה.

ושאני „לא תשנא את אחיך בלבבך" (לעיל פסוק יז) וכיו"ב — שהמדובר שלא תהי' שנאה (מדה) בלב. ולהעיר מהמבואר (סה"מ תרצ"ט ע' 9) שעל מדת היראה שייך ענין הציווי.

•) להעיר מהתמים חו"ד ע' מה (קפח, א): ומכיון שבאהבת ה' אמר רבנו• (הזקן) ז"ל דהציווי הוא על התבוננות, דאז באה האהבה בדרך פועל יוצא ותולדות ההתבוננות, הנה השכל הבריא מחייב, דכן הוא גם באהבת ישראל שבאה על ידי טיב ההתבוננות במעלת חבירו.

•) וראה ג"כ הוספות לסהמ"צ להצ"צ: ר"ה להבין מצות אהבה, ובהערות לשם ע' 408.

„רעך" כולל אַלע אידן[17], אַן קיין הגד־

17) שהרי רש"י לא פי' החידוש ד„רעך" היינו רעך בתומ"צ (כפי' הרשב"ם עה"פ: מקומות שנסמנו לקמן. **ובהערה 38**): **ועד"ז ב„לא תשנא את אחיך" לא** פי' רש"י דקאי על אחיך בתומ"צ (ראה יראים סל"ט (בהשלם — סקצ"ה). תדבא"ר ספי"ח הובא בילי"ש (ואוה"ח) עה"פ. ועוד). וכדמוכח ג"כ מפרש"י ראה (יג, ט (מספרי עה"פ)) שרק מסית נתמעט („את זה") ממצות ואהבת לרעך כמוך. וראה לקוטי כו' הצ"צ לתניא פל"ב.

ע"ד ההלכה י"א ש„ואהבת לרעך כמוך" פירושו רעך בתומ"צ (ורשע מותר או מצוה לשנאותו — פסחים קיג, ב) — סמ"ג עשין ט. הג"מ להל' דעות פ"ו ה"ג. וראה רמב"ם הל' אבל שם•. יראים סל"ח (בהשלם — סרכ"ד). ועוד.

אבל כבר העירו באחרונים (מהר"ם שיק תרי"ג מצות מצוה רמד. הרי"פ פערלא שם קמג, ד ואילך) מהא שלמדין (סנה' מה, א. וש"נ) מואהבת לרעך כמוך — ברור לו מיתה יפה, היינו שכולל גם רשע (המחוייב מיתה), וכמפורש ברמ"ה (שם נב, ב): „וכל היכא דכתיב רעך משמע ישראל ואפילו רשע•• כו'"; ורק מסית נתמעט בפירוש ממצות ואהבת גו', כנ"ל.

ומוכח מזה שהא שמצוה לשנוא רשע הוא לא מפני שנתמעט מהלשון ואהבת לרעך כמוך כ"א הוא ציווי בפ"ע (מהפסוק „יראת ה' שנאת רע" שהובא בפסחים שם) לשנוא רשע (ובמילא — שואהבת גו' בכל הפרטים הוא רק לרעך בתומ"צ). וכן מוכח בתניא פרק לב דגם אלה „מצוה לשנאותם מצוה לאהבם ג"כ•••", ע"ש [ואולי גם פוסקים הנ"ל סמכו

•) אבל להעיר **שבמקומו** (הל' דעות פ"ו ה"ג) **סתם** הרמב"ם „לאהוב את **כאו"א מישראל** כגופו" (ועד"ז במנין המצות בריש ספר היד — „כל בני אדם **בני ברית**") — בלי כל הגדרה. וג"ז שמצוה לשנוא רשע לא כתב במקומו (בהל' דעות) כ"א בהל' רוצח (בסופן) — וידוע שהרמב"ם סומך (רק) על מ"ש במק"א הקודם לזה ולא מזה של אח"כ (יד מלאכי כללי הרמב"ם כו' אות ו).

ועד"ז אדה"ז בשו"ע (או"ח סקנ"ו ס"ה) הביא רק ש„מצוה על כל אדם לאהוב את **כאו"א** כגופו", **והשמיט** (המובא במג"א שם) שהוא דוקא רעך בתומ"צ ולא רשע (ורק בחו"מ הל' עוברי דרכים כו' ס"ט הביא דמצוה לשנוא רשע).

••) ולהעיר מפי' הב' ברמ"ה שם „ויש לפרש רעך לשון **רעים** שבך כו'".

•••) להעיר ממאירי יומא (עה, א) „לעולם לא תהא שנאת אדם מונעתו מלהטיב לחבירו בכל מה

רה]? און ניט נאָר אויף רגש האהבה בכלל[18] נאָר „כמוך"

— ווי איז מעגלעך (ווי מפרשים[19] פרעגן), אז באַ יעדער איד זאָל די אהבה צום צווייטן זיין „כמוך", ובלשון הרמב"ן[20]: „לא יקבל לב האדם שיאהוב את חבירו כאהבתו את נפשו"?

ב) מיט עטלעכע פסוקים פריער[21] איז רש"י מפרש, אז „כל דבר המסור ללבו של אדם . . נאמר בו ויראת מאלקיך" (ועד"ז איז ער מפרש כמה פעמים שפע־טער[22]) — לפ"ז איז תמוה, וואָס ביים ציווי פון „ואהבת לרעך כמוך"[23] — וואָס (א) אהבה בכלל איז מקורה בלב, און (ב) בפרט אַז די אהבה דאַרף זיין „כמוך" (וואָס דאָס איז זיכער מסור

בעיקר על פסוק הנ"ל שהביאו (סמ"ג ויראים) מפסחים שם]. וראה לקמן הערה 38. ואכ"מ.

18) להעיר מ„לא תחמוד" (יתרו כ, יד), ומדשתק רש"י משמע שמפרשו כפשוטו (וראה ראב"ע ובחיי שם). ע"ד ההלכה — ראה הגש"פ (קה"ת תשמ"ו־ז) ע' עתר בהערה, וש"נ.

19) רמב"ן (פסוק יז), פענח רזא, חזקוני, חי' ופי' המהרי"ק (לפרש"י) כאן. ועוד.

במפרשים הנ"ל תי' דואהבת לרעך כמוך אינו כפשוטו, והכוונה בזה רק לענין עשיית טובה לחבירו וכיו"ב. וראה גם ראב"ע, רבעה"ת (הדר זקנים), מלבי"ם ועוד כאן. חדא"ג מהרש"א שבת שם. ועוד.

אבל מדסתם רש"י מוכח שמפרש ואהבת לרעך כמוך כפשוטו, אבל ראה לקמן בפנים. וכן מובן פשטות לשון הרמב"ם בסהמ"צ (מ"ע רו), הל' דעות שם, שו"ע אדה"ז שם. ועוד.

20) שם.

21) פסוק יד.

22) לקמן פסוק לב. בהר כה, יז. שם, לו. שם, מג.

23) אבל להעיר שבמקומות הנ"ל המדובר בפעולה שאין ברורה כוונת העושה אם לטוב כו' — והרי גם ב„לא תשנא את אחיך בלבבך" **לא נאמר** „ויראת מאלקיך". וראה לקמן הערה 27.

שאפשר לו להטיב והוא שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך". וראה הרי"פ פערלא שם קמב, ב.

ללבו של אדם) — איז ניטא די אזהרה[24]?!

ד. אט די שאלות פאַרענטפערט רש"י מיט זיין פירוש אז „ואהבת לרעך כמוך" איז א כלל (פון פרטים) און

(מרמז דעם ענטפער אויף קושיא הא') דורך ברענגען דעם שם בעל המאמר — ר' עקיבא:

א) זייענדיק א כלל — איז פאַר־שטאַנדיק אז דער קיום בפועל איז דורך קיום הפרטים[25], אַנהייבנדיק פון די ערשט געראַטענטע לפני זה: לא תלך רכיל גו' לא תשנא גו' לא תקום גו' און — נאָר פאַר דעם פון לא תגנובו גו' אז,

— איז פאַרשטאַנדיק אין וואָס דער ואהבת כמוך באַשטייט, ענינים וואָס עס איז שייך אויף זיי א ציווי,

און — עס ווערט דאַרט[26] געזאָגט ויראת מאלקיך, איז דערפון פאַרשטאַנ־דיק אז „ויראת" איז אויך בהשאר וואָס עס איז שייך בא זיי[27].

ב) רע"ק האַלט אז „חייך קודמים לחיי חבירך"[28]. לפ"ז קומט אויס, אז (לשיטת רע"ק) „כמוך" איז ניט געמיינט גלייך ממש, וואַרום „חייך קודמים"[29].

ויש לומר, אז דאָס איז ע"ד כף הדמיון[30] — גלייך אין א פרט[31]

און דער פירוש איז „כמוך" — איז אַזוי ע"ד הפשט[32], וכפרש"י פריער „כמוך כפרעה"[33] טייטשט רש"י „חשוב אתה בעיני כמלך". ניט אַז יוסף איז פונקט ווי פרעה — נאָר ורק בנוגע צו חשיבות און „בעיני".

ולנדון דידן: בנוגע אַנדערע, איז יוסף פונקט ווי פרעה, „ובלעדיך לא ירים איש את ידו גו'"[34]: אַבער וועז עס קומט צו פרעה עצמו „הכסא" — איז „אגדל ממך"[35],

ועד"ז בענינו: כל זמן עס רירט ניט אַן חייך, דעם אייגענעם חיות, איז די אהבה לרעך „כמוך" — מען טוט פאַר יענעם ווי מען טוט פאַר זיך; בשעת אַבער עס רירט אַן חייך (ווי דער פאַל פון „שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהן קיתון של מים אם שותין שניהם מתים כו'"), איז — „חייך קודמים לחיי חבירך".

ה. דאָס איז אַבער נאָך אַלץ ניט גלאַטיק:

אמת טאַקע אז „חייך קודמים" — אַבער כל זמן עס האַנדלט זיך ניט אין א פאַל וואָס רירט אַן „חייך", איז דען ביכולת פון יעדער איד צו האָבן אַזא רגש של אהבה (בלב) צו יענעם וואָס איז בדומה צו אהבת עצמו („כמוך")[36]?

---

24) להעיר ממדרש לקח טוב כאן: „אני ה', כל דבר המסור ללב נאמר בו אני ה'" — אבל בפרש"י לא נזכר זה (וראה רש"י ר"פ וארא, ובכ"מ). ולהעיר מרש"י לקמן פסוק לו ד"ה אשר הוצאתי.

25) ראה פרש"י הסמוך: את חוקותי תשמורו ואלו הן כו'. וראה פי' החזקוני (הא') כאן: אם תעשה כן תאהבהו.

26) נסמן לעיל הערה 21. וראה הנסמן בהערה 22.

27) אלה שבעשי' — שמרמה את הרואים ולכן זקוק לאזהרה „ויראת מאלקיך", משא"כ ברגש שבלב — מאי קמ"ל?

28) ב"מ סב, א.

29) ראה גם רמב"ן וחדא"ג מהרש"א הנ"ל. תוד"ה ברור סנה' מה, א. באר מים חיים לפרש"י כאן.

30) ראה ראב"ע וראב"ם ר"פ ויגש.

31) ראה פרש"י בראשית א, כו ד"ה כדמותנו. שם יג, יו"ד בסופו. ובכ"מ.

32) אלא ששיטת רע"ק בזה שייכת במיוחד לנדו"ד, כדלקמן בפנים.

33) ר"פ ויגש.

34) מקץ מא, מד.

35) שם, מ.

36) ראה של"ה סא, ב בהגה"ה.

און נאָך מער: אָט דער רגש של אהבה „כמוך" איז — „לרעך": צו יעדער אידן (כנ"ל ס"ג), אויך צו איינעם וואָס האָט עובר געווען אַן עבירה ר"ל, און תורת אמת זאָגט אַז מען דאַרף אים מעניש זיין?

ווערט אויך די שאלה פאַרענטפערט דורך אַ מאמר פון ר' עקיבא — „חביבין ישראל שנקראו בנים למקום"[37], ומזה — אַז אַלע אידן צווישן זיך זיינען „אחים ממש". פאַרשטייט מען שוין ווי מען קען האָבן אַ רגש של אהבה צו אַ צווייטן אידן (און — „כמוך").

ווען ער וועט זיך אַריינטראַכטן און דערפילן אַז דער צווייטער איז זיינער אַ ברודער, וועט ער במילא נתעורר ווערן מיט אַ רגש של אהבה צו אים, באהבת אחים.

און דערפאַר קען די אהבה זיין צו יעדער איד[38], אין וואָס פאַר אַ מצב ער זאָל נאָר זיין, ווייל אַלע אידן זיינען (אַלעמאָל) בנים למקום, ווי ר' עקיבא האָט געזאָגט[39] צו טורנוסרופוס הרשע, אַז אפילו ווען אידן זיינען אין אַ מצב אַז הקב"ה איז ווי אַ „מלך . . שכעס על בנו", איז — „אנן קרוין בנים".

ו. נאָך אַן ענין וואָס רש"י איז מרמז דורך ברענגען דעם שם בעל המאמר — ר' עקיבא:

אַ תלמיד ממולח קען דאָך פרעגן: אויב „ואהבת לרעך כמוך" איז אַ „כלל גדול בתורה" — אַן ענין כללי אין גאַנץ תורה — פאַרוואָס איז דאָס אָנגעזאָגט געוואָרן ערשט אין פ' קדושים (און — אַ משך זמן נאָך מתן תורה און הקמת המשכן)?

לויט ר' עקיבא אָבער איז דאָס ניט קיין קשיא, ווייל זיין שיטה איז אַז „כללות ופרטות נאמרו בסיני"[40] (און דאָס וואָס עס שטייט אין אונזער פרשה — וואָס איז „באהל מועד" — איז דאָס „נשנו").

קומט אויס, אַז „ואהבת לרעך כמוך" איז שוין געזאָגט געוואָרן בהר סיני[41].

ז. פון יינה של תורה אין דעם פירוש רש"י:

בנוגע דער מצוה פון אהבת ישראל זיינען דאָ צוויי לשונות (ווי געבראַכט פריער): א) דער מאמר פון רע"ק — „זה כלל גדול בתורה". ב) דער מאמר (כמה דורות לפני זה) פון הלל[42] — „זו היא כל התורה כולה ואידך פירושא הוא".

דער חילוק צווישן די צוויי מאמרים איז — כפשטות הלשון: „זה כלל גדול בתורה" מיינט, אַז אהבת ישראל איז אַ כלל אין תורה — איינער פון כללי התורה. ס'איז טאַקע אַ „כלל גדול",

37) אבות פ"ג מי"ד.

38) להעיר מדעת רע"ק (אבות דר"נ ספט"ז — כגירסת המחזור ויטרי (תלמידו דרש"י) לאבות פ"ב מי"א) „ואהבת לרעך כמוך בעושה מעשה עמך" — אבל (נוסף ע"ז שזהו ע"ד ההלכה —) ממ"ש שם לפנ"ז „ושנוא את האפיקורסין והמסיתים כו'", מוכח שאין כוונתו לסתם רשעים, כ"א לסוגים הנ"ל. וכ"כ באוה"ח פרשתנו כאן. ולהעיר מחינוך (מצוה רלח), שעל הא שמצוה לשנוא רשע מביא הכתוב ד„משנאך ה' אשנא גו'" שקאי על מינים ואפיקורסים (כמ"ש במנ"ח שם). וראה לעיל הערה 17 ולקמן הערות 64, 66.

39) ב"ב י, א (וראה חדא"ג מהרש"א שם). וראה שו"ת הרשב"א (ח"א סקצ"ד) שההלכה כר"מ (קידושין לו, א) דבין כך כו' בני הם. ובספרי האזינו (לב, ה) משמע שר"י הודה לר"מ. ולהעיר ממאמרי רע"ק: שבת קכח, א (וש"נ). ב"ק צ, ריש ע"ב במשנה, ובסנה' קי, ב חסידותי' דרע"ק.

40) חגיגה ו, ריש ע"ב. וש"נ.

41) להעיר מרש"י ר"פ בהר ומפרשיו — אבל ראה לקמן ע' 280 ואילך, שכוונת רש"י שם היא גם (או — רק) לדעת ר"י, ע"ש באורך.

42) שבת לא, א.

אַבער דאָך — נאָר איין כלל[43] אין תורה („כלל . . בתורה" און ניט „כלל התורה"). משא"כ הלל זאָגט אַז „זו היא כל התורה כולה" — דאָס איז גאַנץ תורה[44] (און „אידך (איז בלויז) פירושא").

דערמיט איז פאַרשטאַנדיק וואָס רש"י ברענגט מאמרו של רע"ק דוקא (און ניט פון הלל) — ווייל אין פשוטו של ענין, איז אהבת ישראל ניט „כל התורה כולה"[45], ס'איז נאָר דער „כלל" פון מצות שבין אדם לחבירו[46].

[וואָס דערפאַר זעט מען, אַז בפירוש רש"י לש"ס[42] (וואָס איז אויך ע"ד ה„פשט" — נאָר פשט דלימוד פון ש"ס) איז ער מפרש דעם מאמר „דעלך סני לחברך כו' זו היא כל התורה כו'", אַז דאָס רעדט זיך ניט וועגן מצות אהבת ישראל, נאָר „לחברך לא תעביד" מיינט „ריעך . . זה הקב"ה, אל תעבור על דבריו"[47] (און דאָס איז טאַקע „כל התורה כולה").

און לויטן צווייטן פירוש אין רש"י דאָרט (וועלכער קומט ערשט דערנאָך אַלס אַ צווייטער) אַז „לחברך" מיינט — „חבירך ממש" — זאָגט ער טאַקע, אַז לויט דעם פירוש איז „כל התורה כולה" לאו דוקא[48], ס'איז נאָר „גזלה גנבה ניאוף ורוב מצות").

מען דאַרף אַבער פאַרשטיין: וויבאַלד אַז „אלו ואלו דברי אלקים חיים"[49], מוז מען זאָגן, אַז ביידע לשונות וענינים זיינען אמת און האָבן אַ ביאור עכ"פ ע"פ פנימיות הענינים — איז ניט פאַרשטאַנדיק: וויבאַלד אַז אהבת ישראל איז „כל התורה כולה", וואָס גיט דאָ צו דער ענין אַז דאָס איז (בלויז) „כלל גדול בתורה" (ס'איז דאָך בכלל מאתים מנה)? ובפרט אַז מאמר הלל איז שוין געזאָגט געווארן, כנ"ל, אַסך דורות לפני זה.

ח. וועט מען דאָס פאַרשטיין בהקדים דעם מאמר פון הלל[50]: „הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום וכו' אוהב את הבריות ומקרבן לתורה".

שטעלט זיך די שאלה: וואָס איז די שייכות פון „אוהב שלום וכו' אוהב את הבריות" צו „ומקרבן לתורה" דוקא? אהבת ישראל ברענגט אַ אידן צו זוכן דעם צווייטנ'ס טובה (ניט נאָר ברוחניות, נאָר) אין אַלע זיינע ענינים, הן בגשמיות והן ברוחניות[51]?

איז ידוע דער הסבר[52], אַז דערמיט

---

43) ולדברי בן עזאי (כמסומן בהערה 2) יש גם „כלל גדול בזה".

44) להעיר מט"ז או"ח סתקפ"ב סק"ג.

45) דעכ"פ ע"ד פשוטו של מקרא וש"ס י"ל — דרק בפנימיות הענין כן הוא, כביאור אדה"ז בתניא פרק לב, סהמ"צ להצ"צ מצות אהבת ישראל, אוה"ת שיפטים ע' תתלח ואילך, ועוד (ראה ס' הערכים־חב"ד ע' אהבת ישראל ס"ח, וש"נ). — כהנ"ל נעתקו בקונטרס אהבת ישראל (קה"ת תשל"ו). וראה נתיבות עולם להמהר"ל נתיב אהבת ריע פ"א. ועוד.

46) ראה גם ראב"ד וק"א לתו"כ כאן. ועוד.

47) במפרשי רש"י (נח"י הובא בשפ"ח. משכיל לדוד) כתבו דכ"ה כוונת רש"י גם בפירושו עה"ת כאן. וצע"ג.

48) עפ"ז מובן מה שפי' זה הביא רש"י רק כפי' הב' — כי מכיון שגר צריך לקבל ע"ע כל תרי"ג מצות, עכצ"ל שכוונת הלל היא לכל התורה כולה ממש.

[ומ"מ גם פי' הא' אינו מספיק, כי (נוסף לזה שאין זה פי' הפשוט של „חברך", והול"ל „להקב"ה" וכיו"ב, הרי) לפ"ז א"מ למה א"ל בלשון של שלילה („לחברך לא תעביד") ולא בלשון של חיוב. משא"כ להפי' שהכוונה לחברך כפשוטו — ראה חדא"ג מהרש"א שם].

49) עירובין יג, ב. וש"נ.

50) אבות פ"א מי"ב.

51) להעיר מהנהגת הבעש"ט לעשות טובה בגשמיות מבלי לקשר טובה זו בתנאי דרוחנית כו' (ראה לקו"ש ח"א ע' 261).

52) ראה לקו"ש ח"ב ע' 316. חט"ו ע' 198.

באַווּאַרענט די משנה, אַז מען זאָל ניט מאַכן קיין פשרות ח"ו בתורה צוליב אהבת ישראל. דער „אוהב את הבריות" דאַרף זיין אין אַן אופן פון מקרב זיין די בריות צו תורה, און ניט להיפך ח"ו — צו אַראָפנידערן די תורה צו רוח הבריות, דורך מאַכן פשרות אין תורה.

אָבער לפ"ז קומט אויס אַז „ומקרבן לתורה" איז בלויז אַ (זייטיקע) באַווּאָרענש אין דעם ענין פון „אוהב את הבריות". פון פשטות הלשון אָבער איז מובן, אַז דער „ומקרבן לתורה" איז אַ המשך און תוצאה פון „אוהב את הבריות" — די אהבה צו בריות ברייגט און דריקט זיך אויס אין דעם וואָס ער איז זיי מקרב צו תורה;

און ווי ס'איז אויך מוכח פון תניא (פרק לב), ווּאו דער אַלטער רבי ברענגט אַראָפּ דעם מאמר „הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום וכו' אוהב את הבריות ומקרבן לתורה", און טייטשט עס אָפּ: „לומר שאף הרחוקים מתורת ה' ועבודתו . . צריך למשכן בחבלי עבותות אהבה וכולי האי ואולי יוכל לקרבן לתורה ועבודת ה'", ד. ה. אַז דער מכוון פון „צריך למשכן בחבלי עבותות אהבה כו'", איז „לקרבן לתורה ועבודת ה'" (עס איז נאָר, אַז אויב אפילו „לא, לא הפסיד[53] שכר מצות אהבת ריעים").

די קשיא איז נאָך שטאַרקער לויט ווי דער אַלטער רבי איז מבאר דאַרט (פריער אין פרק) דעם ענין פון אהבת ישראל[54], אַז עס דאַרף זיין מצד דעם

וואָס „רעך" איז אַ איד און האָט אַ נשמה (וואָס „כולם מתאימות ואב אחד לכולנה ולכן נקראו כל ישראל אחים ממש") — און דערפאַר דאַרף די אהבה זיין „לכל נפש מישראל למגדול ועד קטן" (ביז, בלשון המגיד[55]: „אַ רשע גמור ווי אַ צדיק גמור");

היינט וויבאַלד אַז די אהבה איז (ניט מצד יענעם'ס מצב אין עבודת ה', נאָר) אַן אהבה עצמית מצד הנשמה, פאַר־וואָס זאָל די אהבה זיין פאַרבונדן דער־מיט וואָס „ומקרבן לתורה"?

ט. דער ביאור אין דעם:

עס איז ידוע וואָס חז"ל[56] זאָגן, אַז „מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר" — אויך לגבי תורה, אַז ישראל זיינען „פריער", העכער אויך פון תורה; לאידך אָבער זאָגט ער אין זהר[57] אַז „ישראל מתקשראין באורייתא ואורייתא בקוב"ה", וואָס פון דעם איז משמע אַז תורה איז העכער פון ישראל.

שטייט אויף דעם דער ביאור[58]: דאָס וואָס אידן זיינען העכער פון תורה איז עס בשרשם, אָבער ווי נשמות קומען אַראָפּ למטה, איז תורה העכער פון ישראל, און די התקשרות פון אַ נשמה בקוב"ה איז דורך תורה.

און דערפאַר זיינען דאָ צוויי קצוות־דיקע ענינים אין אַ אידן:

---

53) עפ"ז יומתק לשון אדה"ז „לא הפסיד" — דלכאורה הול"ל „יש לו שכר כו'" — כי מכיון שהמכוון של „אוהב את הבריות" הוא „ומקרבן לתורה", הו"א ש„הן לא" הפסיד שכר המצוה. וראה לקמן הערה 68.

54) וראה גם סהמ"צ להצ"צ מצות אהבת ישראל, ס' הערכים שם, קונט' אהבת ישראל הנ"ל.

55) הובא בסה"ש ה'ש"ת ע' 117. וראה קונט' הנ"ל ע' 7 בהערה. לעיל הערה 17. לקמן הערות 65, 66.

56) ב"ר פ"א, ד. תדבא"ר פי"ד (קרוב לסופו).

57) כן הובא בכ"מ בדא"ח (לקו"ת נצבים רד"ה כי קרוב. ר"ה נט, א. שה"ש טז, ד. ובכ"מ). וראה זח"ג עג, א.

58) לקו"ת שה"ש שם. המשך תער"ב פע"ו. ח"ג ע' א'תג ואילך. ד"ה אז ישיר ה'ש"ת פ"ג ואילך. ובכ"מ.

מצד דעם וואָס בשורש זיינען נש"י העכער פון תורה, איז — „ישראל . . אע"פ שחטא ישראל הוא". וויפל עבירות[59] אַ איד זאָל ניט באַגיין ר"ל, ווערט ער ניט אויס איד ח"ו, ווייל די התקשרות פון דער (עצם ה)נשמה פון אַ אידן צום אויבערשטן איז ניט אַפּ־ענגיק אין זיין עבודה אין תורה ומצות[60].

אָבער, דאָס גופא ברייגט צו דעם, אַז יעדער איד איז „בודאי סופו לעשות תשובה"[61] — ער קערט זיך אום צו תורה ומצות. וואָרום וויבאַלד אַז די התקשרות פון אַ אידן (דאָ למטה) צום אויבערשטן איז דורך תורה, איז די מעלה עצמית וואָס „ישראל הוא" קען ניט בלייבן אַלס אַ זאַך פאַר זיך (אַז תורה ומצות), נאָר זי מוז צובריינגען צו קיום התומ"צ (און דורך דעם ווערט נתגלה (אויך) מעלת נשמתו וואָס זי איז העכער פון תורה[62]).

יו"ד. דערפון קומען אויך אַרויס די צוויי קצוות בנוגע דעם ענין פון „ואהבת לרעך כמוך":

די עצמיות פון דער אהבה, וואָס נעמט זיך מצד דער אחדות פון אַלע אידן ב„שורש נפשם"[63] וואו אידן זיינען העכער פון תורה, איז העכער פון די מדידות פון תורה. און דעריבער איז די אהבה צו אַלע אידן בשווה, אויך צו בריות וואָס זיינען „רחוקים מתורת ה' ועבודתו"[64] — ווייל אין דער דרגא קען מען ניט מחלק זיין צווישן אַ צדיק און אַ אידן וואָס איז רחוק פון תורה[65]; און עד"ז איז די אהבה גופא ניט באַגרע־נעצט צו דער רוחניות פון דעם צווייטן אידן, נאָר זי איז בנוגע אַלע זיינע ענינים, אויך זיין גשמיות[51] — וויבאַלד אַז דאָס איז גשמיות פון אַ אידן.

מצד דעם אָבער וואָס די מציאות פון אַ אידן איז פאַרבונדן מיט תורה, כנ"ל, ווערט אויך אהבת ישראל (אויך די אהבה „מצד שורש נפשם" וואָס איז העכער פון תורה) אַ מצוה אין תורה: מען דאַרף ליב האָבן אַ אידן וויייל אַזוי הייסט תורה, ובמילא — לויט די מדידות וגדרים וואָס תורה איז קובע אין דעם, כנ"ל (און מען טאָר ניט מאַכן קיין פשרות אין תורה צוליב אהבת ישראל), ביז אַז עס זיינען דאָ אַזעלכע אידן ר"ל וואָס תורה זאָגט אַז דער יחס צו זיי דאַרף זיין אין אופן פון „תכלית שנאה שנאתים וגו'"[66].

---

59) סנהדרין מד, רע"א.

60) ראה בארוכה המשך תער"ב שם ע' א'רנב. ובכ"מ.

61) תניא ספל"ט. הל' ת"ת לאדה"ז פ"ד ס"ג.

62) שלכן גם גילוי ענין התשובה (שהיא למעלה מתורה, שלכן בכחה למלאות מה שנחסר בתורה כו') — הוא בתורה דוקא (המשך תער"ב שם ע' א'תח. וראה המשך תרס"ו ע' רלה. ועוד).

63) לשון אדה"ז בתניא פרק לב.

64) לבד „המינים והאפיקורסים" (תניא שם בסוף הפרק. וראה לקמן הערה 66). וגם באלה — ראה ס' הערכים־זוב"ד שם סעיף ה' בסופו, וש"נ.

65) להעיר ממשנ"ת (לקו"ש ח"ב ע' 300) שגם פתגם המגיד (נסמן לעיל הערה 55) „ליב האָבן אַ רשע גמור וי אַ צדיק גמור" אינו מבטא עדיין את אמתית כל הענין דאהבת ישראל, כי לשון זה עצמו מורה שישנם חילוקי מדריגות בין צדיק לרשע, ואילו באהבה עצמית אין חילוקי מדריגות כלל.

66) תהלים קלט, כב. שבת קטז, א. תניא שם.

וע"פ המבואר לקמן בפנים (סי"א) יומתק (אף שבפשטות הוא מוכרח לשלימות הענין) מה שהביאו אדה"ז בתניא שם — ובפרט דלכאורה ה"ז סותר למה שמבאר לפנ"ז שאהבת ישראל היא מצד הנשמה, והרי ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא — כי מכיון שגילוי מעלת הנשמה הוא ע"י תורה דוקא (כדלקמן שם), הרי אלה שנפסקה לגמרי שייכותם לתורה, ועד ש„אין להם חלק באלקי ישראל", מעלת נשמתם אע"פ (במצבם זה) לבוא לידי גילוי (דלא „כבריות" שהם רק „רחוקים מתורת ה' כו'") — ובמילא אע"פ להיות אילו בגילוי אהבת ישראל

יא. און דאָס איז אויך וואָס הלל איז מדגיש (ועד"ז — די הדגשה פון אַלטן רבי'ן אין תניא) אַז דער ענין פון „אוהב את הבריות" („הרחוקים מתורת ה' ועבודתו") דאַרף (אויך) פירן צו „ומקרבן לתורה" — אע"פ אַז די אהבה צו זיי איז מצד זייער עצמיות'דיקער מעלה וואָס זיי זיינען אידן (און מען דאַרף ליב האָבן אַ אידן (און אים העלפן אין אַלע זיינע ענינים) אפילו ווען מ'איז ניט מצליח אין דעם „ומקרבן לתורה"):

כשם ווי דאָס איז בנוגע צו זיך אַליין, אַז די עצמיות'דיקע מעלה פון זיין אַ איד (זיין התקשרות צום אויבערשטן וואָס איז העכער פון תורה) קען ניט בלייבן אָפגעזונדערט פון תורה ומצות, נאָר דאָס גופא ברענגט אים צו קיום התורה והמצות (כנ"ל סעיף ט'),

אַזוי איז אויך בנוגע דער אהבה צו „רחוקים מתורת ה' ועבודתו", אַז טאָקע דערפאַר וואָס ער פילט זייער עצמיות'דיקע מעלה וואָס זיי זיינען אידן — באַנוגנט ער זיך ניט מיט דעם אַליין, נאָר דאָס גופא רופט ביי אים אַרויס די השתדלות צו מאַכן פון זיי תורה־אידן.

ויבאַלד אַז אויך די עצמיות'דיקע מעלה פון אידן מוז קומען לידי גילוי דורך תורה, קומט אויס, אַז ווען דער צווייטער בלייבט רחוק פון תורה, קען ניט זיין דער ריכטיקער דערהער אין דעם שלום ואחדות אמיתית וואָס איז דאָ צווישן אים און אַלע אידן[67] (אַז מ'איז „אחים ממש מצד שורש נפשם"[63]). דוקא דורך דעם וואָס מ'איז „מקרבן לתורה" — מ'פאַרבינדט זיי מיט אורייתא און דורך דעם מיט קוב"ה — הערט זיך דעמאָלט (באופן גלוי[68]) אויך די עצמיות'דיקע מעלה פון אידן וואָס איז העכער פון תורה.

יב. עפ"ז וועט מען אויך פאַרשטיין דעם ביאור אין די צוויי לשונות רז"ל בנוגע אהבת ישראל:

ר' עקיבא רעדט וועגן כלל פון אהבת ישראל ווי (מען מוז און) מ'איז דאָס מקיים בפועל מיט אַ צווייטן אידן בעניניו ווי ער איז אַ נשמה בגוף גשמי, לויט די מדידות והגבלות פון תורה[69],

---

מצד הנשמה

[וענין זה בא בהמשך למ"ש לפנ"ז דאוהב את הבריות ענינו שמביא לומקרבן לתורה, כדלקמן בפנים].

67) עפ"ז יש לבאר מה שהעתיק אדה"ז בתניא שם (ממאמר הלל) גם התיבות „אוהב שלום" — כי ע"ז שמקרבן לתורה נעשה שלום בינו ובין הבריות, שגם אצלם יהי' הענין דלהגביר ו„להגבי' ולהעלות הנפש על הגוף".

68) אלא שמכיון שגם אם אינו „מקרבן לתורה", הרי יש בהם המעלה העצמית של בנ"י (בהעלם עכ"פ) — לכן, „(והן לא) לא הפסיד שכר מצות אהבת ריעים".

ולהעיר ממשנ"ת (שיחת ש"פ ח"ש תשל"ז), אשר אולי י"ל שלאחרי שכבר גילה אדה"ז ענין זה (ש„הן לא לא הפסיד כו") — יש בזה לא רק שלילת הפסד השכר — „לא הפסיד"

— שזה (משא"כ באם הי' אומר „יש לו (שכר)") שייך לומר רק באם פשוט שיש לו שכר [וראה ברכות י, סע"ב. נזיר טו, א] —

כ"א גם — „ריוח" גדול, שמקיים ציווי אדה"ז, שע"ז מתקשרים עם אדה"ז כו'.

69) **עפמשנ"ת (שיחת ש"פ יתרו תש"מ) השייכות** ד„ומקרבן לתורה" ל„הוי מתלמידיו של אהרן" — שהוא בענין „חסד ואמת נפגשו" (תהלים פה, יא. שמו"ר פ"ה, י), שגם בחסד דאהרן שלמעלה מהשחל' (ורב חסד), שמצד זה הענין דאוהב את הבריות הוא למעלה ממדוה"ג, צ"ל האמת דתורה (שמצד משה) —

יש לבאר השייכות דב' המאמרים להלל ורע"ק. כי הלל ענינו חסד (זח"ג (רע"מ) רמה, א. תניא בהקדמה. ובכ"מ), ולכן מדגיש הענין דאהבת ישראל כמו"ש למעלה מ(מדידות ה)תורה; משא"כ רע"ק שענינו תורה (ראה מנחות כט, ב. סנה' פו, רע"א), והי' „משל ב"ש" (רש"י ב"מ לז, ב. שד"ח כללים מע' ע' כלל פז. ושו"נ) שענינם אמת (ראה לקו"ת שה"ש מח, ג) — מדגיש הענין דאהבת ישראל כמו"ש „כלל גדול בתורה".

איז דעריבער ניט שייך צו זאָגן בא דעם אז דאָס איז „כל התורה כולה" — וואָרעם לפ"ז וואָלטן דאך אפגעפאלן ח"ו גדרי התורה צוליב אהבת ישראל (ע"ד ווי פקו"נ איז דוחה כל התורה) — ס'איז נאר א „כלל גדול בתורה", א כלל אין תורה, וואס דארף געטאן ווערן לויט די גדרי התורה.

הלל אבער רעדט וועגן אהבת ישראל ווי דאָס איז דא למטה (לנשמה בגוף) אבער בשייכות און מצד דעם שורש פון אידן, וואו „ישראל קדמו לתורה"[69]; און מצד דער דרגא איז גאנץ תורה נאר צוליב אידן, צו ארויסברענגען און מגלה זיין די מעלה פון אידן. און ויבאלד אז די מעלה פון אידן (ווי זיי זיינען „אחים ממש מצד שורש נפשם") קומט ארויס בגלוי אין דער מצוה פון אהבת ישראל, איז — „זו היא כל התורה כולה ואידך פירושא הוא".

(משיחת ש"פ קדושים תשכ"ז)